

УДК 338.3(621):65

Ліпич Л. Г.,

доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету, завідувач кафедри економіки і підприємництва та інноваційної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки

Чуліна І. Д.,

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки і підприємництва та інноваційної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки

МОНІТОРИНГ І ЙОГО РОЛЬ У ВИЗНАЧЕННІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проаналізовано систему моніторингу, її складові та індикатори, а також запропоновано методіку розрахунку інтегрального показника фінансово-економічної стійкості підприємства.

Ключові слова: моніторинг, фінансово-економічні показники, критерії ефективності, стійкість підприємства.

В статье проанализировано систему мониторинга, ее составляющие и индикаторы, а также предлагается методика расчета интегрального показателя финансово-экономической стойкости предприятия.

Ключевые слова: мониторинг, финансово-экономические показатели, критерии эффективности, стойкость предприятия.

In the article the monitoring system, her constituents, list of indexes are analysed and methods of settling of integral index of financially-economic indicators firmness of enterprise are offered.

Key words: monitoring, financially-economic indicators, criteria of efficiency, firmness of enterprise.

Постановка проблеми. Машинобудівні підприємства здійснюють свою діяльність в умовах швидких, перманентних і важко прогнозованих змін зовнішнього середовища, невизначеності на ринках капіталу та інвестиційних ресурсів, майже непрогнозованої ринкової кон'юнктури на свою продукцію. Це скорочує терміни прийняття рішень, а тому постає потреба формування динамічної системи інформаційного забезпечення управління підприємством. У конкурентній боротьбі набуття здатності до функціонування на ринку досягають ті підприємства, які раніше за інших реагують на зміни економічної ситуації і приймають адекватні рішення в управлінні підприємством.

Важливим інструментарієм подолання недоліків і фактором підвищення ефективності аналітичної бази є побудова і впровадження на підприємстві системи моніторингу для оперативного інформаційно-аналітичного забезпечення процесів управління. Цю систему переважно характеризують дієвим засобом підвищення ефективності функціонування суб'єкта діяльності у нестабільному фінансово-економічному середовищі з його перманентними флуктаційними проявами.

З огляду на потребу адаптації управління машинобудівним підприємством до гранично можливої раціоналізації і оптимізації витрат, обмежених ресурсів, а в оглядовій перспективі до формату посткризової економіки (моделі бізнесу), моніторинг економічних показників підприємства повинен базуватися на більш широкій аналітичній і зведеній інформаційній базі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у розвиток систем моніторингу та економічної діагностики в економіці загалом здійснили вітчизняні науковці Є. Арєф'єва, А. Волосович, А. Воронкова, В. Галіцин, Т. Загорна, Л. Іщенко, О. Коляда, Л. Костирко, Р. Лепа, О. Мозенкова, В. Савчук, В. Ситник, О. Соколова, Є. Павлюк, О. Пенькова, М. Пугачова, Г. Швиданенко; у формування концептуальних підходів до основоположних засад комплексного оцінювання фінансового стану українських підприємств – І. Алексєєв, М. Білик, І. Бланк, В. Козик, М. Кизим, О. Сметанюк, О. Терещенко, М. Чумаченко; у оцінювання якості інформаційного забезпечення та його використання в управлінських системах – О. Кузьмін, Й. Петрович, Г. Семенов, Н. Чухрай; у вдосконалення інформаційного забезпечення системи управління машинобудівними підприємствами – М. Макаренко, Т. Малихіна, С. Салига, В. Фатюха, О. Шляга. Незважаючи на те, що доцільність використання моніторингу як інформаційно-аналітичної системи на підприємстві визнається багатьма науковцями і дослідниками, питання використання моніторингу для визначення фінансово-економічної стійкості підприємства є недостатньо досліджені і становлять невирішену частину розвитку системи моніторингу.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення ролі моніторингу фінансово-економічної стійкості підприємства та розробка методики розрахунку інтегрального показника цієї стійкості.

Виклад основного матеріалу. Система моніторингу є забезпечуючим елементом управління і повинна підпорядковуватися його потребам, позаяк „моніторинг виступає в ролі інструмента управління, який розробляє цільові установки і намічає контури проблеми” [1, с. 24]. Тому, виходячи з таких позицій, правильно розроблена методологічна основа моніторингових систем є визначальною для їх ефективності. Питанням концептуальних засад і методологічній основі системи моніторингу у теперішній час, особливо в умовах кризового і нестабільного економічного середовища, теоретиками і практиками приділяється дедалі більше уваги, хоча, „ще

5-7 років тому наукових публікацій з питань методології моніторингу та моніторингових систем майже не було" [2, с. 25].

У дисертаційному дослідженні щодо формування системи моніторингу економічного стану промислових підприємств Росії І.Р.Болквядзе відзначає, що, „сучасною російською наукою осмислені досягнення світових теоретичних шкіл з питань моніторингу” [3, с.5]. У сучасній практиці становище підприємства найоб’єктивніше оцінити за показником капіталізації, під яким розуміють добуток курсової вартості розміщених цінних паперів на їх кількість в обігу на конкретний момент часу. Проте, об’єктивно оцінити показник капіталізації, як і динаміку котирувань акцій, можна лише тих підприємств, акції яких публічно є в обігу на біржовому ринку.

Переважно і в нинішніх умовах на вітчизняних підприємствах виконання функцій цією системою здійснюється у контексті змістової інтерпретації семантичного значення monitoring – „спостереження” з деякими способами поєднання етапу спостереження з процедурою аналізу. Саме тому у тематичних дослідженнях відзначається, що, „специфіці, меті і завданням інформаційного забезпечення системи управління машинобудівних підприємств найбільше відповідає метод системно-орієнтованого аналізу підприємства” [4, с.114].

Як показує проведений аналіз тематичної літератури, методологія комплексної системи моніторингу діяльності підприємства загалом і моніторингу фінансово-економічних показників його діяльності спирається на два основні методи. Перший метод, використовуючи формалізовані і неформалізовані показники діяльності підприємства, ґрунтується на основі математико-статистичних підходів (коефіцієнтів кореляції, оцінки математичного сподівання тощо) формує прогноз розвитку підприємства. Другий урахує динаміку системи та її функціонування. Ця модель більшою мірою за попередню використовує макроекономічні показники і містить характерні залежності розвитку підприємства від них.

З теоретичної точки зору і особливо практичної доцільності, відправним моментом побудови моніторингу підприємства повинна виступати загальноуправлінська система з відлагодженим зворотнім зв’язком: кінцевою метою побудови системи моніторингу фінансово-економічних показників є формування механізму, що дозволяє отримати ефективну інформаційно-аналітичну базу для поточного регулювання діяльності підприємства.

З точки зору доцільності організації моніторингу економічних показників найбільш важливим принципом є засади цілеспрямованості, тобто визначення конкретного параметру економічних категорій, які в повному обсязі характеризують дійсний стан підприємства на галузевому ринку його діяльності і чинники, що впливають (або можуть вплинути) на його конкурентоздатну чи фінансово-майнову позицію. З цього приводу в системі моніторингу потрібно дотримуватись принципу, що будь-який

коефіцієнт, коли він аналізується “ізолювано від інших несе дуже мало по-справжньому значимої інформації... для повної картини характеристики компанії потрібно проаналізувати сукупність показників” [5, с. 116]. При цьому визначення чинників повинно ґрунтуватися на принципі системності вивчення внутрішніх і зовнішніх умов функціонування підприємства: „Практика свідчить, що дослідивши деякі аспекти зовнішнього середовища, необхідно знову звертатись до внутрішнього” [6, с.136].

Ще однією важливою складовою дієвості та ефективності системи моніторингу підприємства є урахування специфіки галузі в якій здійснює свою діяльність підприємство та його внутрішньогосподарської, виробничої, технологічної і управлінської складових: „В Італії моніторинг підприємств тісно пов’язаний з дослідженням національної специфіки галузей промисловості, тобто відстежуються технологічні аспекти розвитку виробництва” [7, с. 38]. Стосовно машинобудівної галузі, підприємства якої значною мірою залежні від інноваційних чинників, оцінка інноваційної діяльності (впровадження нових технологічних процесів, автоматизація виробництва за рахунок розробки та освоєння нових видів продукції тощо) є важливим об’єктом будь-якої аналітичної системи.

Розрахунок показника, який подає формалізовану кількісну характеристику інноваційної діяльності майже неможливий, а тому введення його у моніторингову систему крайньо ускладнено. Через такі композиційні труднощі у деяких дослідженнях інноваційної складової вітчизняних підприємств машинобудування робиться висновок, що “визначення економічної ефективності інноваційної діяльності доцільно здійснювати з використанням економічних результатів” [8, с. 142]. Незважаючи на низку наявних обґрунтувань і пропонування методик щодо самодостатньої і відокремленої оцінки інноваційної діяльності, нами дотримується позиція, що реально оцінити інноваційну діяльність вітчизняних машинобудівних підприємств можливо лише на основі системи загальних економічних і фінансових показників діяльності.

Іншою важливою складовою моніторингу діяльності підприємств інноваційного типу є їхня інвестиційна привабливість, тобто формування ринкової вартості і капіталізації економічних ресурсів підприємства. Для таких цілей найефективнішими вважаються моделі, побудовані на засадах типу “системи збалансованих показників” (Balanced Scorecard – BSC). Ця система, зважаючи на її широку популяризацію, набула багатьох різновидів: модель стратегічних карт Л. Мейселя (Performance Measurement: The Balanced Scorecard Approach). Наведені моделі контролю за виконанням стратегії та її коригуванням передбачають відслідковування й оцінювання ефективності за “збалансованістю” чотирьох напрямків (перспектив, проєкцій). Ці системи супроводу управлінських рішень і оцінювання на основі формалізованих і неформалізованих показників виконання стратегії проаналізовані у вітчизняній літературі. Наприклад, у монографії (Ки-

зим М.О., Пилипенко А.А., Зінченко В.А.) достатньо акцентовано відзначені слабкі і сильні сторони їхньої методологічної основи [9].

Концепція "Піраміда діяльності компанії" (К. Мак-Найда, Р.Лінч, К.Кросса) передбачає контролювання, моніторинг й оцінювання ефективності компанії на основі комплексної системи показників, за якою показники операційної діяльності на нижніх рівнях управління (структурних підрозділах) пов'язуються з фінансовими показниками підприємства загалом. Американськими фахівцями з оцінювання ефективності ведення бізнесу Е.Нілі, К.Адамсом і М.Кенерлі розроблена методика під назвою "Призма ефективності", яку автори подають такою, що "покликана виправити недоліки інших моделей, ґрунтуючись на всіх сильних позиціях існуючих поглядів і методів" [10, с. 13].

Комплексний процес проведення моніторингу фінансово-економічних показників підприємства і оцінки рівня досягнення стратегічних цілей за такими системами включає наступні основні етапи:

- визначення напрямів (проекцій) за якими буде здійснюватися оцінка та моніторинг реалізації стратегії, оскільки склад і кількість показників безпосередньо залежать від стратегії, яку реалізує підприємство;

- розробка і затвердження оцінних показників для системи моніторингу в розрізі окремих проекцій, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними. При виборі показників для системи моніторингу необхідно визначити пріоритети, для однозначного висновку у разі якщо одні показники вказують на проблеми реалізації стратегії, інші – на її виконання;

- створення системи виміру і відстеження стану показників системи моніторингу полягає у формуванні алгоритму розрахунку окремих оцінних показників з використанням первинної інформаційної бази спостереження і методів економічного аналізу;

- порівняння фактичних значень показників системи моніторингу з встановленими нормативним значенням і оцінка результатів порівняння та відхилень фактичних значень від нормативних;

- аналіз основних причин що викликали відхилення фактичних значень від нормативних. За результатами цього аналізу насамперед розставляються акценти насамперед на тих показниках, що мають суттєві відхилення від цільових нормативів;

- визначення системи дій при встановлених відхиленнях і ухвалення рішення про коригування показників контролю.

Процедура коригування може здійснюватися шляхом перегляду показників системи моніторингу. Для цього з'ясовується наскільки нормативні значення показників відповідають встановленим цілям підприємства і вибраній стратегії. Зміна умов зовнішнього середовища може зробити неможливим досягнення поставлених цілей, а тому, враховуючи об'єктивність цього фактора, обрані економічні показники мають бути скориговані, або процес коригування перенести на рівень стратегії підприємства.

Перегляд стратегії передбачає з'ясування того, чи не призвели зміни в зовнішньому середі до того що реалізація вибраної стратегії надалі стає важкоздійсною або ж стратегія вже не може привести організацію до поставлених цілей.

Як було відмічено раніше набір показників і індикаторів утворюють комплексну систему моніторингу (КСМ). Основна структурна ідея КСМ полягає в тому, щоб збалансувати систему показників у вигляді двох груп: перша – показники та індикатори стану зовнішнього середовища; друга – показники та індикатори стану внутрішнього середовища. Друга група включає в себе показники фінансового стану; споживчого напрямку; внутрішніх бізнес-процесів; напрямку навчання і зростання.

Між групами економічних показників у моніторинговій системі повинні відслідковуватися чіткі причинно-наслідкові зв'язки. Фінансові цілі і орієнтири, на наш погляд, все-таки повинні домінувати при встановленні ефективності функціонування підприємства загалом. Підтвердження цього можуть бути і вітчизняні принципи корпоративного управління, зокрема забезпечення дивідендних виплат за рахунок прибутку підприємства. Крім цього, система моніторингу розвитку сучасного підприємства максимально можливо узгоджується із сучасними фінансовими інструментами в управлінні підприємством, зокрема збалансованою системою показників (BSC – Balanced Scorecard). Проводячи діагностику збалансованої системи показників для підтримки максимальної ефективності компанії П.Нівел відзначив, що “в багатьох випадках кінцевим критерієм успіху залишаються фінансові показники” [11, с.21].

З причин важливості заходи щодо удосконалення чи оптимізації внутрішніх бізнес-процесів, які необхідно реалізувати для здобуття намічених фінансових результатів, є взаємопов'язаними через раціональність витрат. Цілком очевидно, що запропонована вище структура не повністю описує всі бізнес-процеси. На наш погляд, окреме підприємство, залежно від ситуації, повинно ставити акценти на тій чи іншій проєкції, включаючи нові напрями діяльності.

Безперечно, як наведені показники, так і їхній кількісний вираз стосуються великих компаній з добре поставленою сферою фінансової аналітики. У середніх за розміром підприємствах їх кількість, як і самі пріоритети очевидно повинні бути іншими. Зокрема це передусім стосується нефінансових показників, які за своїм характером складно сформулювати для невеликих компаній, а також доволі важко агрегувати в одній системі разом з фінансовими. У пропонованому підході важливою є сама суть комплексної системи моніторингу, яка полягає у логічній ув'язці пропонованих груп показників, залежності показників від стратегічних цілей і завдань підприємства.

В процесі дослідження нами узагальнені і вивчені деякі вітчизняні та зарубіжні підходи до визначення набору показників для системи моніторингу.

Так, деякі автори пропонують використовувати три групи показників: виробничі, фінансові і соціальні. На нашу думку відсутність групи показників, що відображають взаємодію підприємства з клієнтами (покупцями) та зовнішнім середовищем (наприклад інституційними інвесторами, кредитними установами) не дає повний об'єм інформації для аналізу конкурентоспроможності продукції і підприємства в цілому. Сучасні стагнаційні процеси в економіці дають достатньо підстав для обґрунтування позиції, що реалізація продукції (кон'юнктурна спроможність) визначально впливає на внутрішні процеси, включаючи обсяг і асортимент виробництва.

У методиці де відсутня група показників які досліджують зовнішнє середовище і його вплив на діяльність підприємства, хоча і включені такі важливі показники як розвиток дилерсько-дистриб'юторської мережі, маркетингова діяльність повинна спрямовуватися на зворотній зв'язок – прогнозувати можливі обсяги виробництва на основі клієнтської бази.

Як правило, при аналізі фінансових коефіцієнтів використовують дані щодо обсягів продажів, зміни рентабельності продукції, рентабельності вкладеного капіталу та низку інших традиційних показників операційної діяльності.

В рамках проєкції маркетингу спочатку визначаються стратегічні цілі на яких підприємство має намір зосередити свої зусилля по впровадженню і реалізація продукції підприємства. Основними цілями в даному напрямку є: утримання клієнтів, оновлення асортименту і ін. Так, наприклад, цінність для покупців може представляти поліпшення співвідношення ціна-якість, відношення ціни реалізації до середньої ціни, що склалася на ринку. Таким чином, даний напрям дає можливість управлінському персоналу підсилити стратегію у сфері маркетингу і продажів, що повинно привести до зростання фінансових показників в майбутньому. Більшість показників даної групи є нефінансовими.

Група показників виробництва і розвитку в системі моніторингу визначає ефективність використання виробничих потужностей, а також витрати на виробництво і забезпечення якості продукції.

Напрямок виробничих процесів ідентифікує основні моменти, що підлягають удосконаленню в цілях зміцнення конкурентних переваг. Ефективність виробничих процесів визначає якість продукції, що виробляється, від якої залежить кількість майбутніх покупців продукції і кінцевий фінансовий результат. В якості показників ефективності процесу виробництва можуть бути коефіцієнт оновлення основних виробничих фондів, рівень автоматизації виробництва, завантаженість виробничих потужностей і ін. При цьому вибір тих чи інших процесів повинен розглядатися не лише за аналітичною ефективністю, але і з точки зору майбутнього потенціалу підприємства. Саме тому інноваційні процеси також повинні входити у систему збалансованості показників.

За результатами моніторингу виробничого циклу розробляються заходи по реалізації виявлених резервів, особливу увагу приділяють рівню ви-

трат і забезпеченню якості продукції, що випускається. Напрямок моніторингу – персонал і управління – визначають інфраструктуру, яку підприємство повинне побудувати, для того, щоб забезпечити зростання і розвиток в довгостроковій перспективі.

На основі співставлення нормативних і фактичних даних аналітичної ефективності формується “образ” інформації, що дозволяє з більшим чи меншим ступенем достовірності визначити оцінку ефективності реалізації стратегії.

У практиці аналітично-прогностичних систем виокремлюють випереджувальні і результуючі показники. Результуючі показники (індикатори, що запізнюються) характеризують результати завершених процесів, випереджувальні показники (рушійні чинники) характеризують можливість досягнення результатів стратегії.

Сукупність цих показників вимагає взаємопов’язаної основи, оскільки одні демонструють фактично отримані дані (наприклад, зростання виручки), другі – сигналізують про необхідність зміни (наприклад, підвищити продуктивність, досягти необхідного завантаження виробничих потужностей). На практичному рівні, як фінансовими службами, так і керівниками, увага надмірно зосереджується на показниках фінансового напрямку, а це призводить до того, що внутрішньовиробничі процеси і зовнішнє фінансово-економічне середовище залишаються недостатньо відслідкованими. Між випереджувальними індикаторами ефективності і результуючими індикаторами (фінансовими показниками), що запізнюються, все ж існує позитивний зв’язок, який полягає в тому, що фінансові перспективи підприємства можна прогнозувати, а очікування інвесторів повинні забезпечувати випереджувальні індикатори.

Ключові показники ефективності повинні визначатися для кожного підприємства індивідуально, проте визначальними для таких цілей є наступні принципи: обмежена кількість; єдність системи ключових показників для всієї організації; вимірність, можливість кількісного вираження; прямий зв’язок з найважливішими чинниками успіху; підконтрольність, тобто можливість впливати на чинники, що впливають на значення показників.

Наше твердження підкреслюється висновком інших дослідників. Крім наведених у літературних аналітичних оглядах невдалого впровадження у зарубіжних компаніях, зокрема результатами виконання науковцями Національного університету “Львівська політехніка” госпдогвірної теми “Розробка системи управління витратами на ВАТ “Конвейер” та положення про збалансовану систему економічних і фінансових показників діяльності кожного структурного підрозділу на підприємстві ВАТ “Конвейер” (номер державної реєстрації 0108U007878).

У монографії [9] наводяться приклади проблем при спробі впровадження адаптованих систем моніторингу ефективності функціонування Львівської корпорації “Еколан”, ЗАТ “Фармацевтична фірма “Дарниця”

та інших компаній із зарубіжним капіталом. Відзначається, що основною "проблемою постала розробка методики обчислення інтегральних показників, для яких було розроблено спеціальні методики розрахунку та визначено коефіцієнти важливості окремих їх складових (на базі статистичних коригувань)" [9, с. 124].

У обох випадках (як і в переважній більшості) першочергово розроблялися показники фінансової перспективи на основі дедуктивного алгоритму, – потім решта перспектив з нефінансовими показниками. Саме складність у визначенні складу показників та їх критеріальних значень впливало на об'єктивність моніторингу ефективності діяльності компаній. Зазначимо, що вказані компанії є рентабельними, на яких слабо позначається економічна криза, малозалежні за кон'юнктурним попитом.

Ми дотримуємось позиції, що проводити моніторинг поточної діяльності підприємств середнього машинобудування, ставлячи в основу тільки показник фінансових результатів, не виправдано. Враховуючи наведені вище аргументи про ринкові фактори, пропонується в основі комплексної системи моніторингу враховувати показник інтегральної оцінки потенціалу фінансово-економічної стійкості машинобудівного підприємства. У цьому показнику концентровано знаходять своє вираження і раціональність використання економічних ресурсів і, водночас, перспективний рівень подальшої можливості функціонування підприємства.

Розрахунок інтегрального показника здійснюється на основі індивідуальних показників фінансової стійкості за ваговими коефіцієнтами (значимістю), характерними для кожного підприємства. Для індикативної основи алгоритму розрахунку показника для кожного підприємства обрана коефіцієнтна база, спрямована на оцінювання ринкових позицій підприємства, ефективності використання (збереження) власного капіталу та інших показників операційної ефективності, виходячи з ресурсної концепції управління капіталом. Вагомість окремих показників що використовуються для розрахунку інтегрального показника визначаються на узгодженій експертній основі. Для цього можна залучати фахівців інформаційно-аналітичного відділу Головного управління економіки обласних державних адміністрацій, які здійснюють моніторинг промислових підприємств в рамках територіальних та інфраструктурних програм, провідних спеціалістів (кредитні інспектори) обслуговуючих підприємство банківських установ, спеціалісти інвестиційних компаній, а також фінансово-аналітичні, планові і бухгалтерські служби самих підприємств. При цьому більшість вчених і експертів дотримуються думки, що висновок, про визначене вагове значення коефіцієнтів не є статичним для окремого підприємства, а повинно змінюватися, адекватно економічним умовам.

Загальна формула розрахунку інтегрального показника фінансово-економічної стійкості потенціалу машинобудівного підприємства має такий формат:

$$I_{нфс} = k_1 (П_1 - H_1) + k_2 (П_2 - H_2) + \dots + k_g (П_g - H_g),$$

де $k_1 \dots k_g$ – коефіцієнти значущості ($k_1 + \dots + k_g = 1$)

$П_1 \dots П_g$ – показники, що характеризують фінансову стійкість

$H_1 \dots H_g$ – нормативні значення.

До показників, які прямо чи опосередковано характеризують фінансово-економічну стійкість і можуть бути використані при розрахунку інтегрального показника, відносяться:

- 1). Коефіцієнт фінансової стабільності;
- 2). Коефіцієнт концентрації залученого капіталу;
- 3). Коефіцієнт незалежності;
- 4). Коефіцієнт фінансової залежності;
- 5). Коефіцієнт маневрування власного капіталу;
- 6). Коефіцієнт фінансування;
- 7). Коефіцієнт фінансової напруги;
- 8). Коефіцієнт інвестування;
- 9). Коефіцієнт самофінансування.

Висновки. Підбиваючи підсумок, необхідно відзначити що використання запропонованого алгоритму у комплексній системі моніторингу дозволить не лише здійснити комплексний моніторинг економічних показників діяльності підприємств машинобудування, але й надасть реальну можливість проводити відстеження і діагностику результатів діяльності, раціонального спрямування ресурсів, коригувати управлінські рішення щодо уточнення спланованої операційної діяльності і намічених стратегічних цілей.

Література:

1. Іщенко Л. Ф. Розробка системи моніторингу ринку послуг мережі Інтернет: дис.... канд. екон. наук: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Іщенко Людмила Федорівна. – Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова, 2007. – 182 с.
2. Пугачова М. В. Методологічні засади статистичного моніторингу ділової активності підприємств: дис.... докт. екон. наук: 08.00.10 – статистика / Пугачова Марина Володимирівна. – Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату, 2008. – 436 с.
3. Болквядзе И. Р. Формирование системы мониторинга экономического состояния промышленного предприятия как фактор повышения эффективности системы управления: дис... канд. екон. наук.: 08.00.05. – экономика и управление народным хозяйством / Болквядзе Иракий Ревазович. – Российский государственный гуманитарный университет: Москва, 2004. – 136 с.
4. Шляга О. В. Інформаційне забезпечення системи управління машинобудівних підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / Шляга Ольга Володимирівна. – Запорізька державна інженерна академія МОН України, 2007. – 202 с.
5. Кярэн Уолш. Ключевые показатели менеджмента: полное руководство по работе с критическими числами, управляющими вашим бизнесом / Кярэн

Уолш.: Пер. с. англ. О. В. Чумаченко. – 4-е изд. – К.: Companion Group, 2006. – 400 с.

6. Шайкан А. В. Стратегічний аналіз як необхідний інструментарій стратегічного управління вітчизняними підприємствами в сучасних умовах господарювання / Шайкан А. В. // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): Наук. журнал. – 2004. – Вип. 2. – С. 133-137.

7. Пенькова О. Г. Організаційно-методичні засади моніторингу інвестиційної діяльності: дис.... канд. екон. наук: 08.02.03. – організація управління, планування, регулювання економікою / Пенькова Оксана Георгіївна. – Уманський державний педагогічний університет ім. П. Г.Тичини МОН України, 2006. – 216 с.

8. Малащук Д. В. Конкурентоспроможність машинобудівного комплексу України в умовах глобалізації світових ринків: дис. ... канд. екон. наук: 08.05.01: Світове господарство і міжнародні економічні відносини / Малащук Дмитро Валерійович. – Українська академія зовнішньої торгівлі МОН України. – Київ, 2005. – 206 с.

9. Збалансована система показників: Монографія / [Кизим М. О., Пилипенко А. А., Зінченко В. А.]. – Х.: ВД "ІНЖЕК", 2007. – 192 с.

10. Нили Э. Призма эффективности. Карта сбалансированных показателей для измерения успеха в бизнесе и управления им / Нили Э., Адамс К., Кеннерли. – М.: Пер. с англ. – Днепропетровск: Баланс – Клуб, 2003. – 400 с.

11. Нівен Пол Р. Діагностика збалансованої системи показників: Підтримуючи максимальну ефективність / Нівен Пол Р.: Пер. з англ.; За наук. ред. М.Горського. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2006. – 256 с.